

ליל המשבר בין וייצמן לבראנדייס

בלילה שבין ה-15 ל-16 ביולי 1920, בעת הוועידה הציונית בלונדון, התרחשו מאורעות אשר גרמו לקרע ביחסים המדיניים והאישיים בין לואי ד' בראנדייס, מנהיג הציונים האמריקניים, לבין חיים וייצמן, מנהיגם של הציונים האירופיים. קרע זה סתם את הגולל על ועידת לונדון, והיה הצעד הראשון בהתמודדות בין שני האישים אשר הגיעה לשיאה באביב 1921, כשהתחוללה בארצות-הברית הפרשה שנודעה בכינוי 'מאבק בראנדייס—וייצמן'.

קיימות גירסות שונות ולעתים מנוגדות המתארות, אמנם לא בשלמות, מה שקרה באותו לילה ובימים הסמוכים לו. מאמר זה מבקש להשוות את הגירסות ולבחון אותן.¹

ועידת לונדון היתה Jahreskonferenz, 'ועידה שנתי', כלומר הכנס הציוני שהיה נערך, בדרך כלל, בשנה שלא התקיים בה קונגרס ציוני, ושסמכויותיו לא נפלו בהרבה מאלו של הקונגרס עצמו.² וכיוון שעברו שבע שנים מאז הקונגרס הציוני האחרון, ב-1913, ובאותן השנים חלו תמורות בתנאי הפעילות הציונית ובסיכוייה המעשיים והמדיניים, שומה היה על ועידת לונדון לבחון ולנסח מחדש את יעדיה של הפעילות הציונית ואת שיטותיה. ואכן ועידת לונדון עסקה במדיניות הציונית על כל צדדיה: ההתיישבות היהודית בארץ, היחסים בין התנועה הציונית ובין העם היהודי, הצורות החדשות של ההתארגנות הציונית הנחוצות בתקופה החדשה, המנהיגות הציונית, גיוס הכספים, ענייני חינוך, פעילות כלכלית בארץ,

1. הנבי מודה לתלמידי הסמינר שלי באוניברסיטת הנגב אשר סייעו בהערכת השאלות הנדונות במאמר זה, ובעיקר לגברת נורית זידין, אשר בדקה בדיקה שיטתית ומפורטת את כל שלבי ההתרחשות של 'ליל המשבר' ושל הימים שקדמו לו.

מראי המקומות לחומר ארכיוני מובאים בדרך כלל בין סוגריים. באין ציון אחר, המדובר בתיקים הנמצאים בארכיון הציוני המרכזי בירושלים (אצ"מ). צילומים במקורופילים של הארכיון הציוני של ל"ד בראנדייס ושל 'ד'האז נמצאים אף הם באצ"מ. צילום במקורופילים של מסמכים ציוניים של בן (בנימין ו') כהן נמצא בגנוך וייצמן, רחובות (להלן — ג"ו).

2. בנושא אחד אפילו עברה ועידת לונדון על הסמכויות שנקבעו בתקנון ההסתדרות הציונית ל'ועידה שנתי' — בכך שעסקה גם בבחירת הנהלה ציונית חדשה, דבר שהיה בתחום סמכויותיו של הקונגרס הציוני בלבד. ראה סעיף מס' 38 של התקנון — *Protokoll des XII Zionisten Kongresses (1921), Berlin 1922 p. 786*

העלייה ועוד. המתבונן בסדר יומה של הוועידה ובהחלטותיה אינו יכול שלא להת-
רשם מהתחום הרחב של עיסוקיה.³

מהחלטות הוועידה מתקבל הרושם שהיתה זו ועידה תכליתית ופורייה. אך רושם זה נעלם אחרי בדיקה קפדנית יותר. מסתבר שעוד בהכנת הנושאים לדיון היו פגמים חמורים. 'אין תכניות [...] רק רעיונות [...] — כתב לניר-יורק יעקב דה האן, מראשי המשלחת האמריקנית הגדולה, במוסרו את רשמיו על ארגון הוועידה.⁴ אך נראה שגם האמריקנים לא באו מוכנים.⁵ וגרוע מכול, עד מהרה התברר שאפילו הביא מישהו בפני הוועידה תכנית מעובדת, כפי שעשה יוליוס סיימון (מראשי המשרד הציוני בלונדון, שהציג בפני הוועידה את הנושא 'התיישבות ופיתוח של ארץ-ישראל'), הרי האווירה בוועידה היתה כזאת, שבאיה לא היו מוכנים או שלא היו מסוגלים לשמוע ולשקול דעות והצעות.⁶ היום ברור שההחלטות שנתקבלו בוועידה לא היו אלא הצהרות עקרונות, וערכן היה מוגבל ומפוקפק אפילו כהצהרות בלבד. השאלה המרכזית שהעסיקה את הוועידה היתה שאלת המנהיגות הציונית החדשה. היא היתה נושא לדיונים מפורטים וממושכים במליאה, בוועדות, ובעיקר מאחורי הקלעים. במסגרת הדיונים האלו אירע המשבר בין בראנדייס ווייצמן. הדיון בשאלת המנהיגות החדשה יש בו כדי להדגים את מהלכה של הוועידה כולה, אשר התחילה בתקוות גדולות ונסתיימה במשבר ומפח נפש.

מזב המנהיגות הציונית לפני ועידת לונדון

אילו נתבקש מישהו מבאי ועידת לונדון להציג את ההנהגה הרשמית של התנועה הציונית, היה בוודאי מתקשה לעשות כן. בין הנוכחים היו אמנם הדמויות המרכזיות בתנועה הציונית ובמנהיגותה, כמו חיים וייצמן, נחום סוקולוב, לואי בראנדייס ומנחם אוסישקין. אך רובם היו אנשים שעלו למעמדם בתנועה בעקבות ההתפתחויות במלחמת העולם. מלבד סוקולוב לא נבחר אף אחד מהם כחבר ההנהלה הציונית בבחירות שנתקיימו בקונגרס הציוני ה"א, ב-1913. אם מסיבות אישיות ואם בשל נסיבות מדיניות בראנדייס לא היה אלא גשיא כבוד של ההסתדרות הציונית של

3. לסדר היום, ראה Z4/241/13; להחלטות, ראה: *Report of the Executive of the Zionist Organisation to the XII Zionist Congress, Organisation Report, London 1921, pp. 94—107*

4. 'דה האן אל י"ו מק, 3.7.1920, 7.7.1920 (ארכיון דה האן). ראה גם: הרצאתו של ל"ד בראנדייס בפני ה- National Executive Committee של ההסתדרות הציונית של אמריקה, 29.8.1920 (פרוטוקול הישיבה בארכיון בראנדייס) (להלן — בראנדייס, J. de Haas, *Louis D. Brandeis*, New York 1929, pp. 127—129; (29.8.1920

5. De Haas, *Brandeis*, p. 127; L. Lipsky, *Thirty Years of American Zionism*, New York 1927, p. 67

6. חלק מן ההרצאה: J. Simon, *Certain Days*, Jerusalem 1971, pp. 191—203. ביחס לתגובה להרצאה, ראה 'דה האן אל י"ו מק, 7.7.1920 (ארכיון דה האן).

אמריקה. ואילו וייצמן 'צורף' ('was co-opted') להנהלה הציונית בינואר 1919, מבלי שייבחר על-ידי ועידה ציונית מוסמכת. מקרב חברי ההנהגה הציונית דאז, הלך צ'לנוב לעולמו בראשית 1918, ואילו האחרים — אוטו וארבורג, ארתור האנסקה, אביגדור יעקבסון ושמריתו לזין — לא התאימו עוד להנהגה הציונית.

נמצא כי שאלת הרכב ההנהלה הציונית היתה פתוחה לבדיקה מחדשת לאור המציאות של 1920. המלחמה שינתה את מערך הכוחות בתוך ההסתדרות הציונית: הציונות הרוסית, עמוד התווך של הציונות העולמית, נותקה מן התנועה. ההסתדרות הציונית הגרמנית נדחקה לקרן זווית, בתוקף הנסיבות המדיניות. ואילו ענפי ההסתדרות הציונית בארצות מזרח אירופה, שעתידיים היו למלא תפקיד מרכזי בתנועה בשנות העשרים והשלושים, לא יכלו עדיין להפעיל את כוחם ואת השפעתם. לעומתם עלתה עתה בזירה הציונית התנועה הציונית האמריקנית, כשהיא חזקה, גאה, ומנהגת כהלכה. גם היישוב היהודי בארץ-ישראל, על זרמיו השונים, החל להשמיע את קולו. נוסף לכל אלה הופיע גורם חדש אשר היה ראוי להתחשבות: יהודים לא-ציונים אמידים, אוהדי המפעל הציוני בארץ-ישראל, שהועלתה האפשרות לשתתם בגיוס כספים, בהכנת תכניות ואפילו בניהול העבודה הציונית.

במצב זה נתקיים הדיון בשאלת הנהגתה החדשה של התנועה הציונית. עוד לפני הוועידה היה ברור ששני המועמדים הרציניים לראשות התנועה הם חיים וייצמן ולואי ד' בראנדייס. כמו כן היה ברור שגם נחום סוקולוב יתפוס מקום נכבד בהנהלה. מעבר לזה היה המצב מעורפל.

מועמדותו של וייצמן התבססה על חלקו בהשגת הצהרת בלפור, על פעילותו כנשיא ועד הצירים ועבודתו המדינית בלונדון ב-1919 וב-1920. עוד ב-1920 מילא וייצמן את תפקיד המנהיג של התנועה הציונית לפני רשויות השלטון בלונדון. אף על פי כן לא היו הדיונים בלונדון על הרכב ההנהגה הציונית, עד כמה שנגעו לווייצמן, פורמאליים בלבד. יעקב דה האז מוסר כי בקרב חלק מצירי הוועידה היתה התנגדות ניכרת לווייצמן.⁸

מועמדותו של בראנדייס נשענה יותר על רצון מעריציו באירופה ובארצות-הברית, מאשר על רצונו של בראנדייס עצמו.⁹ בראנדייס, כוכב שביט שעלה מעל בוסטון והלך ובעלם מעל ואשינגטון — לפי הגדרתו של הסופר מוריס סמואל,¹⁰ פעל את פעילותו הציונית מאחורי הקלעים, מאז היבחרו לשופט בית-המשפט העליון של ארצות-הברית, ב-1916. בראנדייס היה דמות חדשה בתנועה הציונית. הוא הצטרף לתנועה ב-1912, ורק ב-1914, לאחר פרוץ המלחמה, החל לפעול בה באופן בולט. תקופת פעילותו הגלויה בתנועה לא נמשכה אפוא אלא שגתיים. אם כי שמו הלך לפניו, לא היה בראנדייס מוכר לרוב חברי הצמרת הציונית באירופה.

7. ראה דו"ח ישיבת חברי הוועד הפועל הציוני המצומצם (ההנהלה הציונית), 22.1.1919, (Z4/16.015).

8. 'י דה האז אל י"ו מק, 3.7.1920 (ארכיון דה-האז).

9. Simon, *Certain Days*, pp. 99—100, 344—346.

10. H. Samuel, *Jews on Approval*, New York 1932, p. 138.

וייצמן ובראנדייס התוודעו זה לזה בקיץ 1919. בראנדייס עבר אז בלונדון בדרך לביקורו הראשון בארץ-ישראל, ושני האישים נפגשו לפני נסיעתו ולאחריה. במשך חודש אוגוסט 1919 נערכו ביניהם דיונים ממושכים בלונדון, על דרך עיצוב של המדיניות הציונית. לקראת סיום הדיונים אירעה התנגשות חמורה ביניהם, על רקע הבדלי השקפה באשר לאופיה של המועצה היהודית. גוף זה, שעליו דובר בטיטוט של נוסח המנדט העתידי של בריטניה על ארץ-ישראל, נועד ללכד בתוכו ציונים ולא-ציונים, ולפעול למען הגשמת הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל. אך במחלוקת זו שפרצה בין בראנדייס לוייצמן לא נעדרה גם נימה של מתח אישי.¹¹

אולם משנפגשו שוב שני האישים בלונדון, במחצית השנייה של יוני 1920, והחלו בשיתות ההכנה לקראת הוועידה השנתית, השתררה ביניהם אווירה של רצון טוב ושיתוף פעולה. וייצמן התייטר מאוד על-ידי נסיון השנה הזאת ושיתוף הפעולה עמו נראה קל יותר מאשר בקיץ שעבר' — כתב בראנדייס, בנימה שלא חסרה יהירות, למקורביו בארצות-הברית.¹² עם זאת, כאשר בערב ועידת לונדון שב יוליוס סימון, ידידו של וייצמן, מארצות-הברית והפציר בו שישלים את מפעלו הציוני הגדול על-ידי מסירת ההנהגה של התנועה הציונית לידיו של בראנדייס, נעלב וייצמן ושתק.¹³

גיבוש ההצעות בנוגע להנהלת התנועה החדשה

דיוני ועידת לונדון נפתחו ב-7 ביולי 1920. קדמו להם ישיבות מכינות, רשמיות למחצה, שהחלו ב-22 ביוני ונמשכו שבועיים ויותר. בעית המנהיגות עמדה על הפרק עוד בשיתות מוקדמות אלו.

כדי להעריך נכונה את ההצעות שהועלו ביחס להנהגה הציונית העתידה להיבחר על-ידי הוועידה, יש להביא בהשבון את האווירה המיוחדת ששררה בה. הכול האמינו שהחלה תקופה חדשה בארץ-ישראל ובתנועה הציונית. בוועידת סאן-רמו (בסוף אפריל 1920) בוטל הממשל הצבאי בארץ ובמקומו הוקם ממשל אזרחי. הרברט סמואל, שותפו של וייצמן למאמצים המדיניים בתקופה שלפני הצהרת בלפור ואחריה, הגיע ארצה כדי לעמוד בראש המינהל האזרחי בארץ-ישראל. הסיסמה המקובלת על כולם היתה: התקופה המדינית בציונות הסתיימה והחלה תקופת

11. ח' וייצמן אל פ' פראנקפורטר 27.8.1919 (ג'י); Simon, *Certain Days*, pp. 93—95.

12. ל'ד בראנדייס אל ב' פלסנר ואחרים, 28.6.1920 (ארכיון בן כהן). ברוח דומה כתב פ' פראנקפורטר אל י"ו מק ב-29.6.1920 (ארכיון בן כהן). להלן — פראנקפורטר, (29.6.1920): 'Personal relations — You will be glad to know, as will the others, that the atmosphere is an entirely friendly one. Weizmann in particular shows hard headedness, reasonableness and the driving force for the practical. The estimate of the man has gone up on all quarters, outside of some of the old Russian forces.'

13. Simon, *Certain Days*, p. 100.

ההגשמה המעשית בארץ.¹⁴ ראשי התנועה השו ששעת כושר היסטורית עומדת בפניהם, וכי מוטל עליהם ליצור את הכלים הארגוניים והכלכליים הדרושים, לרבות הנהלה ציונית מתאימה, שתדע לנצל את ההזדמנות הגדולה.

באווירה זאת, ועל רקע ציפיות אלו, צמח בשלבים המוקדמים של ההתייעצויות הרעיון לכוונן אקסקוטיבה בעלת סמכויות נרחבות, שתממש בתנופה גדולה את השאיפות הציוניות בארץ-ישראל. אקסקוטיבה זו היתה צריכה להיעזר בוועדה חזקה לעניינים פינאנסיים, שבה ישתתפו גם לא-ציונים.¹⁵ בשלבים הראשונים של הדיונים דובר לא רק על שינוי במבנה ההנהלה, כי אם גם על ריאורגאניזציה במנגנון הציוני בכלל. היה זה בראנדייס שהדגיש את הצורך בריאורגאניזציה של העבודה הציונית בארץ. הוא צידד, בין היתר, בביטול ועד הצירים, בהקמת מינהל יעיל ובהחלפת אישים במנגנון הציוני.¹⁶

רעיון האקסקוטיבה המצומצמת הועלה כנראה על-ידי וייצמן וסוקולוב, ובשלב הראשון דובר על הרכב של שלושה אנשים: בראנדייס, סוקולוב ווייצמן. כשנמסר לבראנדייס על הרעיון, הגיב באהדה לעצם התכנית, אך סבר שהוא אישית לא יוכל לקחת חלק פעיל בהנהגה זו, כי לא יהיה זה נכון מצדו לנטוש את הזירה הציבורית-האמריקנית. עם זאת הביע נכונות לשמש נשיא-כבוד של האקסקוטיבה הציונית.¹⁷ כוונתו לא היתה לתפקיד כבוד במובן המקובל, אלא לתפקיד במתכונת האופיינית בתנועה הציונית האמריקנית, שגם בה כיהן כנשיא-כבוד: הוא לא היה מופיע בפומבי, אך פעל נמרצות מאחורי הקלעים. ודאי שבמקרה זה — חברות בהנהלה העולמית — היה המרחק הגיאוגראפי בין לונדון לבין ואשינגטון מקשה על השתתפותו הסמויה. אך מכל מקום, בראנדייס לא התכוון למלא תפקיד של כבוד בלבד, אלא להשתתף בגיבוש מדיניותה של האקסקוטיבה ובקביעת מהלכיה. לוייצמן וסוקולוב לא היתה ברירה אלא לקבל את עמדתו של בראנדייס והשאלה

14. ראה נאום וייצמן בפתיחת הוועידה, 7.7.1920 (ג'ו); נאום בראנדייס בפני המשלחת האמריקנית לוועידת לונדון, 14.7.1920, המופיע ב- *Statement to the Delegates of the Twelfth Zionist Congress on Behalf of the Former Administration of the Zionist Organization of America*, New York 1921, pp. 41—42

15. פראנקפורטר, 29.6.1920.

16. פראנקפורטר, 29.6.1920; בראנדייס, 22.8.1920. הצעותיו של בראנדייס גובשו בסופו של דבר במסמך הידוע בשם 'Zeeland Memorandum', שנוסח בדרכו חזרה לארצות-הברית, באוגוסט 1920 — ראה: *Statement*, pp. 51—57.

17. פראנקפורטר, 29.6.1920. שם נאמר, בין היתר: '[...] While wholly apart from personal consideration he [Brandeis] thinks it would be highly unwise in the present posture of American affairs to withdraw himself from American life. He feels very strongly, as you know, the need of powerful opinion and powerful organisation in America so that the things that should be done in Palestine may have the proper reservoir of disinterested strength behind it. Weizmann and the others have been very fine indeed in understanding and respecting his decision.'

היתה מי יתפוס את המקום השלישי באקסקוטיבה. החלו שיחות ומגעים דיסקרטיים מאוד בקרב קבוצה קטנה של עסקנים ציוניים בולטים, שכללה את בראנדייס, פראנקפורטר, וייצמן, סוקולוב, ו' סיימון וי"א ניידיץ'. במהלך הדיונים הוזכרו שני אישים נוספים כמועמדים אפשריים למקום השלישי: אלפרד מונד וגיימס דה רוטשילד. שניהם היו לא-ציונים, אם כי מאוהדי המפעל הציוני המעשי בארץ-ישראל. מונד, תעשיין ידוע וחבר בממשלה הבריטית, סירב לקבל על עצמו את התפקיד בשל התחייבויותיו הציבוריות, אם כי הביע נכונות להקים ולעמוד בראש ועדה מייעצת של אנשי עסקים שתתמסר לפעילות כלכלית למען ארץ-ישראל.¹⁸ לאחר תשובתו השלילית הראשונה של מונד, בראשית יולי, נערכו שיחות עם גיימס דה רוטשילד ועם אביו, הבארון, בניהולו של בראנדייס,¹⁹ שנפגש אתם לפחות פעמיים. בראנדייס לא הצליח לשכנע את גיימס דה רוטשילד להצטרף לאקסקוטיבה הציונית, אך גיתן היה להבין שהבארון ובנו מוכנים לשקול צורות אחרות של השתתפות בעבודה למען ארץ-ישראל.²⁰

בשלב מאוחר יותר — יש להניח שהיה זה סמוך לפתיחת הוועידה, ב-7 ביולי, או אפילו אחרי הפתיחה — הוזכר שמו של מועמד נוסף לאקסקוטיבה הציונית: ברנארד פלכסנר.²¹ פלכסנר היה ממקורביו של בראנדייס, בקי מאוד בעניינים כספיים וכלכליים, שהצטרף רק בשנת 1918 להסתדרות הציונית של אמריקה. הוא ביקר בלונדון בתור חבר המשלחת הציונית האמריקנית ששהתה בעיר בסוף 1918 עד ראשית 1919, והתוודע לאנשי המשרד הציוני שם, אך לא היה מוכר לשאר העסקנים הציוניים האירופיים.

10 ביולי

ימים מספר לאחר מכן חל שינוי בתכניות. בשיחות בין בראנדייס ובין הבארון ובנו הציעו אלה שתוקם הנהלה רחבה יותר, בה ייוצגו מגמות ואינטרסים שונים. ייתכן שרעיון זה נקלט אצל בראנדייס. מכל מקום, בבוקר של העשרה ביולי התקיימה פגישה בהשתתפותם של בראנדייס, וייצמן, סוקולוב, ניידיץ', פראנקפורטר, בן כהן וסיימון — אותה קבוצה ששקלה את התכניות השונות להקמת הנהלה החדשה, ושבאה לפגוש את בראנדייס לדיון נוסף בשאלה זו. בראנדייס פיתח בפניה את רעיונותיו על ארגון העבודה הציונית בארץ-ישראל, וכאמצעי למימוש הציע להרחיב את האקסקוטיבה ולכלול בה ציונים ולא-ציונים, האחרונים מבין האישים

18. שם. עוד קודם לכן קיים וייצמן מגעים עם מונד בקשר להשתתפותו במפעל הציוני בארץ-ישראל — ראה מונד אל וייצמן, 7.6.1920 (Z4/16.001).

19. היחסים בין וייצמן ובין גיימס דה רוטשילד היו קרירים במקרה הטוב, וזאת עקב אי-הבנות שאירעו ביניהם בהיותם יחד בוועד הצירים, ב-1918. בעקבות זאת גם היחסים בין וייצמן ובין הבארון לא היו תקינים תמיד. ראה על כך: פריזל, המדיניות הציונית לאחר הצהרת באלפור, 1917 — 19 (עומד להופיע) פרק ג.

20. בראנדייס, 29.8.1920.

21. פראנקפורטר אל מק, 12.8.1920 (ארכיון דה-האו. להלן — פראנקפורטר, 12.8.1920).

הבולטים ביהדות האנגלית, המעוניינים בצד המעשי של המפעל הציוני בארץ-ישראל.²² דבריו של בראנדייס עוררו התעניינות רבה בין הנאספים, אם כי מאוחר יותר נתעוררו ספקות אם אכן הסכימו כולם, ובעיקר וייצמן, עם רעיונו. סיימון פנה לבראנדייס והציע לו להציג את רעיונותיו בפני מליאת הוועידה. בראנדייס הביע ספקות, אם רצוי כבר בשלב זה להביא את תכניתו כולה בפני המליאה, אך הסכים להציגה בפני קבוצה מצומצמת של מנהיגים ציוניים, וסוכם שכך יעשה.²³

בערב של אותו יום נפגש בראנדייס עם לורד רדינג, יהודי בריטי בעל מעמד רם בממשל הבריטי, שכינה בתקופה זו כ־Lord Chief Justice של אנגליה.²⁴ שניים אלה שוחחו על הבעיות העומדות בפני הוועידה השנתית, על תכניות הפעולה של התנועה, ועל ההנהלה הציונית החדשה. מסתבר שהיתה תמימות־דעים ביניהם בעניין ההנהלה המעורבת של ציונים ולא־ציונים. דעתו של רדינג הובאה לידיעתו של וייצמן ושאר האנשים שלקחו חלק בדיונים מאחורי הקלעים.²⁵

כפועל יוצא משיחות אלו התגבש ב־10 ביולי המסמך הידוע בשם 'תכנית בראנדייס',²⁶ בה קובע בראנדייס שהאחריות להקמת הבית הלאומי הפכה לעניין של העם היהודי כולו, ועל הסוכנות היהודית שתקום במסגרת המנדט להבטיח את שיתוף הפעולה של כל היהודים המוכנים לכך. לשם כך נחוץ לארגן מחדש את האקסקוטבה הציונית, להרחיב את התנועה הציונית ולהוקת. בראנדייס הציע למסור את כל סמכויות הביצוע של ההסתדרות הציונית לוועדה מצומצמת, מורכבת משלושה חברים — וייצמן, סוקולוב ופלכסנר — בתוספת נשיא־כבוד של התנועה, הוא

22. קביעת תאריך הפגישה היא לפי: Simon, *Certain Days*, pp 103—104. סיימון גם מסר את שמות המשתתפים. לעומת זאת, ביחס לתיאור תכנית הפעולה בארץ-ישראל אין לקבל את גירסתו של סיימון. ברור שעמדה לפניו, בעת כתיבת הזכרונות תעודה מאוחרת יותר, היא ה־'Zeeland Memorandum' שחיבר בראנדייס, כזכור, בסוף אוגוסט 1920, וממנו העתיק סיימון. השווה את התזכיר אצל de Haas (Louis D. *Brandeis*, New York 1929, pp. 269—270) דייס באותה פגישה נמסר על־ידי בראנדייס עצמו, ב־29.8.1920 (עמ' 24—29); על הפגישה ראה גם פראנקפורטר, 12.8.1920.

23. שם.

24. שמו של רדינג לא הוזכר עד אז בהקשר לפעילות למען ארץ-ישראל, אך מסתבר שבחודשים הקודמים היו מגעים בינו ובין וייצמן בנושא זה. פרטים על הפגישה עם רדינג מופיעים בהערותיו של בראנדייס ל'תכנית רדינג'. ראה: de Haas, *Brandeis* (צילום מול עמ' 132); כמו כן ראה פראנקפורטר, 12.8.1920; בראנדייס, 29.8.1920. מתוך דבריו של פראנקפורטר בישיבת ה־National Executive Committee של ההסתדרות הציונית של אמריקה, ב־29.8.1920, מתברר שהיו פגישות קודמות בין בראנדייס ורדינג, אך בנסיבות חברתיות (פרוטוקול, ארכיון בראנדייס); על מגעיו הקודמים של וייצמן עם רדינג ניתן ללמוד ממכתב למערכת: 'Lord Reading and the Movement' *The Jewish Chronicle*, 19.8.1921, p. 22

25. פראנקפורטר, 12.8.1920; בראנדייס, 29.8.1920.

26. ראה להלן, גספס 1. אין הוכחה שבראנדייס עצמו חיבר אותו, אך המסמך משקף בצורה נאמנה את דעותיו של בראנדייס. עותק של המסמך נמצא בארכיון בן כהן, בלא תאריך, כשלמעלה כתוב בכתב־ידו של כהן: 'תכנית בראנדייס'.

בראנדייס, שיהיה בעל זכויות מלאות, אם כי לא ישתתף בקביעות בישיבות. כנשיא התנועה הוצע וייצמן. אחרי שתיבחר האקסקוטיבה על-ידי הוועידה, תהיה זו מוסמכת לצרף אליה עד שלושה אישים נוספים, אשר יכהנו 'כחברי הסוכנות היהודית', בתור נציגי העם היהודי. בעניין זה לא הוזכרו עדיין שמות, אך היה ברור שהמדובר בלא-ציונים.²⁷

עתה היה בראנדייס אמור להופיע בפני קבוצת מנהיגים ציונים, ולהציג בפניהם את רעיונותיו. ישיבה זו נקבעה ל-14 ביולי אחרי הצהריים, במסגרת של ה-'Senioren Konvent' כפי שקראו אז לוועדה המתמדת של הוועידה. אך בראנדייס החליט להקדים להציג את תכניתו בפני המשלחת האמריקנית.²⁸ נקל לשער כי כוונתו היתה להשיג קודם את תמיכתם של הציונים האמריקנים ולהופיע בפני הוועדה המתמדת כשהוא בטוח בעמדתם האוהדת.

14 ביולי

בראנדייס תיאר באופן מפורט את רעיונותיו על פיתוחו של הבית הלאומי בארץ-ישראל ואת השיטות והכלים הארגוניים הנחוצים לדעתו להשגת מטרה זו.²⁹ אך נראה, שחברי המשלחת האמריקנית הופתעו עד מאוד מתכניתו של בראנדייס, שהובאה בפניהם מבלי שהוכנו לקראתה, וקיבלו אותה ברגשות מעורבים.³⁰ בשעות המוקדמות של אחרי הצהריים התקיימה ישיבה נוספת בהשתתפות בראנדייס וקבוצה קטנה של צירים אמריקניים. בפגישה זו היה אחד הרגעים הגורליים בדרכו הציונית של בראנדייס: ארבעה צירים ובראשם לואי ליפסקי, פנו אל בראנדייס בשם המשלחת האמריקנית וביקשוהו לעזוב את בית הדין העליון של ארצות-הברית ולהתמסר כולו לפעילות הציונית, כראש האקסקוטיבה הציונית החדשה.³¹

מתשובתו של בראנדייס מתברר שהצעה זו לא היתה חדשה. תשובתו עליה היתה שלילית. הוא עמד על חשיבות מעמדו לא רק כשופט בית הדין העליון, אלא כאחד מראשי המחנה הפרוגרסיבי בארצות-הברית. הוא הזהיר מפני התגובות השליליות שהתפטרותו עשויה לעורר בארצות-הברית, וביניהן טענת 'הנאמנות הכפולה'. מסקנתו היתה אפוא שמידת התועלת שהוא מסוגל להביא לתנועה הציונית תהיה גדולה יותר אם ימשיך לכהן בבית הדין העליון, אפילו במחיר ההגבלות על פעילותו הציונית.³²

27. שם.

28. פראנקפורטר, 12.8.1920.

29. לנוסח דבריו ראה: Statement, pp. 41—50 (לעיל, הערה 14); de Haas, Brandeis, pp. 241—259.

30. 'דה-האז אל י"ו מז', 17(7).7.1920 (ארכיון דה-האז. להלן — דה-האז, 1.1.1920[?]).

31. פרוטוקול של ישיבת המשלחת האמריקנית לוועידת לונדון, 14.7.1920, אחר הצהריים (ארכיון בראנדייס); חלקים של הפרוטוקול בספר: Simon, Certain Days, pp. 345—347.

32. שם.

לאחר הישיבה עם נציגי המשלחת האמריקנית, ועוד בשעות שלאחר הצהריים של ה-14 ביולי, הופיע בראנדייס בפני ה־'Senioren Konvent'. נוסף לחברי הוועדה השתתפו בישיבה גם חברי הוועד הפועל הציוני הגדול וכפי הנראה גם מוזמנים שונים, ולפי עדותו של דה־האז היו נוכחים יותר משמונים איש — כשליש מחברי הוועידה — דבר המעיד על חשיבות הישיבה. בראנדייס חזר על הדברים שהשמיע בשעות הבוקר בפני המשלחת האמריקנית. גם בפורום זה היתה התגובה תערובת של הפתעה והתנגדות, וכפי הנראה היו אלה עזות יותר מאשר בישיבת הבוקר.³³ לא קשה להבין תגובה זו: עד עתה נשמר בסוד תוכנם של הדיונים על צורת ההנהלה החדשה והרכבה, ומעטים ציפו להצעות שהובאו בפניהם. ההצעות עצמן היו מרחיקות לכת: רעיון האקסקוטיבה המצומצמת בעלת סמכויות נרחבות, פירושו היה שכל אותם הציונים בעלי מעמד ועמדות־מפתח בצמרת התנועה — אנשים מסוגו של אוסישקין, שמריהו לוין, האנטקה, הציונים הפוליטיים הקשורים בנורדאן, נציגי היישוב ונציגים של פלגי התנועה הגדולים במזרח אירופה — כל אלה יישארו בלא סמכות וכוח בתנועה. ולא עוד, אלא שבנוסף לכך הופיע עניין שיתופם של הלא־ציונים בהנהגת התנועה, כשלעצמו רעיון חדש ונועז, ובעל משמעות חשובה במיוחד בשעה שעסקני התנועה הוותיקים נתבקשו לוותר על סמכויותיהם.³⁴

נראה שהדיון בתכניתו של בראנדייס לא הסתיים באותה הישיבה, והיה אמור להימשך למחרת היום. לא ברור אם וייצמן וסוקולוב גילו את דעתם בישיבה הנזכרת. סביר להניח (אם כי אין הוכחות לכך) שבשלב זה כבר הוזכרו במפורש שמותיהם של המועמדים הציונים לחברות באקסקוטיבה הציונית. באשר ללא־ציונים, מוזכרים עדיין במכתבים ובדו"חות מלאחר המשבר אלפרד מונד וגיימס דה רוטשילד כמועמדים לאקסקוטיבה. מסתבר שהשיחות אתם נמשכו, אך לא ברור אם חלו שינויים בעמדותיהם ואם לאו. לא הוזכר שמו של המועמד השלישי מבין הלא־ציוניים.³⁵

33. דו"ח של 'י' דה־האז מישיבות המשלחת האמריקנית ב־14.7.1920, אחרי הצהריים ובערב (ארכיון בראנדייס); דה־האז, 7.1920(?).

34. כך כתב פ' פראנקפורטר אל 'י' מק, 12.8.1920 (ארכיון דה־האז), בין היתר: 'He [Brandeis] then made his statement to the Senioren Konvent to whom it came undoubtedly as a terrific jolt. What they erroneously understood and felt was that the plan involved practically a dissolution of the Zionist Organization and handing the conduct of its affairs over to non-Zionists.'

לא עלה בידי למצוא פרוטוקול של ישיבות הוועדה המתמדת, ולפי מיטב ידיעתי לא נשמרו פרוטוקולים אלה.

35. סיימון מזכיר בזכרונותיו את שמו של רוברט וואלי־כהן (Waley-Cohen), איש עסקים יהודי־בריטי ידוע (Certain Days, p. 101). היו אמנם מגעים בתקופה זו בין וייצמן ובין וואלי־כהן בדבר השתתפותו במפעלים כלכליים בארץ־ישראל (ראה ר' וואלי כהן אל וייצמן, [5.7.1920]), והם אף נמשכו לאחר מכן, אך במסמכים של התקופה שראיתי לא הוזכר שמו בתור מועמד אפשרי לאקסקוטיבה הציונית.

נראה שבראנדייס לא נכח בישיבת הוועדה המתמדת עד תומה. לפנות ערב נפגש שוב לשיחה עם לורד רדינג, על פי בקשתו של האחרון, שקיים בינתיים מגעים גם עם מונד ועם רוטשילד. כל השיחות האלו נערכו בידיעת שאר החברים שלקחו חלק בדיונים על הקמת ההנהלה. בפגישה בין רדינג ובין בראנדייס נוסח המסמך הידוע בשם 'תכנית רדינג'.³⁶ תוכנו היה דומה מאוד לתכנית שהוצגה על-ידי בראנדייס יום קודם לכן, אך ניסוחו היה קצר יותר — מספר משפטים שסיכמו את הרעיונות המרכזיים. רדינג הוסיף פרט חשוב לתכנית בראנדייס, כשקבע שחברי ההנהלה הראשונה יכהנו משך שלוש שנים, והיה אם בתקופה זו יתפנה מקום בהנהלה יהיו החברים הנוותרים רשאים למנות בעצמם חבר אחר.

בסך הכול נראה שתרומתו העיקרית של רדינג לא היתה דווקא בתכניתו, כי אם בפעילותו מאחורי הקלעים, שנועדה, כך ניתן לשער, לקבוע את המועמדים הלא-ציוניים להנהלה הציונית המוצעת.

15 ביולי

תוצאות הדיונים של ה-14 ביולי לא היו מעודדות. חלה אמנם התקדמות כלשהי במגעים מאחורי הקלעים בעניין המועמדים הלא-ציוניים, אך צירי הוועדה, הנציגים האמריקניים וחברי הוועדה המתמדת בהרכבה המורחב, הגיבו בשלילה על התכנית המוצעת.

המשכה של ישיבת הוועדה המתמדת נערך ב-15 ביולי, בבוקר. כנראה, שעוד בערב של ה-14 ביולי או השכם בבוקר ב-15 בו, קיים בראנדייס התייעצויות עם מקורביו. דה האז, למשל, סבר שאין לתכניתו של בראנדייס סיכויים להתקבל על דעת הצירים בצורתה הקיימת. יש להניח אפוא שביקש להשפיע על בראנדייס לשנותה.³⁷ מכל מקום, כשהופיע בראנדייס שוב בפני הוועדה המתמדת, בבוקר ה-15 ביולי, הציע שינויים בתכניתו, שמטרתם היתה לעשותה מתקבלת יותר על דעת הצירים. פראנק-פורטר תיאר אמנם את השינויים כ'עיבוד' הרעיון המקורי, ודה-האז כתב על 'הבהרות' לדעותיו של בראנדייס. אך לאמיתו של דבר היו תיקוניו של בראנדייס מהותיים באופיים. עתה דיבר על כינוס הקונגרס הציוני ועל בחירתו של ועד פועל ציוני גדול חדש — הוא הגוף שליכד בתוכו את צמרת התנועה הציונית, ושתפקידו היה לבחון ולאשר מדי פעם בפעם את מדיניותה וקווי פעילותה של ההנהלה הציונית.³⁸

36. הנוסח המקורי, בכתב ידו של רדינג ותיקונים של בראנדייס, נמצא בארכיון דה-האז. צילום של המסמך פורסם בספרו של *(Brandeis) de Haas* (מול עמ' 132).

37. על קיום התייעצות משתמע מדה-האז, 17.7.1920(?).

38. פראנקפורטר, 12.8.1920; בפרוטוקול של ישיבת המשלחת האמריקנית מן ה-15 ביולי בערב (ארכיון בראנדייס), נאמר, בין היתר: [...] that Mr. Brandeis did not believe his plan feasible without a Greater Actions Committee and without a Congress; that it was understood that the Conference would nominate three members of the Executive Committee, these to

אפשר, כמובן, לטעון שהשינויים שהציע בראנדייס לא היו אלא בגדר 'הבהרות' שלא סתרו את התכנית המקורית, שהרי בראנדייס ורדינג לא דיברו במפורש על הפסקת פעילותו של הוועד הפועל הציוני הגדול. אך ספק אם טיעון כזה יהיה אמיתי. כוונתן הברורה והמפורשת של שתי התכניות היתה לרכז את הפעילות הציונית בידי קבוצה קטנה ומובחרת בעלת סמכויות נרחבות, כדי שתתאפשר פעולה חופשית ואינטנסיבית, שתהיה כרוכה בשינויים מהותיים בדפוסי העבודה הציונית. לעומת זאת היתה פעילותו של הוועד הפועל הציוני הגדול מאפשרת לחברי הצמרת הציונית למלא, לפחות באופן חלקי, תפקידי הכוונה ופיקוח על העבודה הציונית אשר לדעתם היו חייבים וראויים למלא.

לפי גירסתו של פראנקפורטר, אפשר להבין שהאווירה בישיבה ב-15 ביולי בבוקר היתה טובה יותר מאשר ביום הקודם, וגם הדיון היה ענייני יותר. סוקולוב הביע תמיכה בהצעותיו של בראנדייס בניסוחן החדש, ואילו וייצמן, שדיבר זו הפעם הראשונה במסגרת הדיון בנושא זה, הציג עמדה מעורפלת: עקרונית תמך ברעיון, אך מעשית הסתייג ממנו.³⁹ נראה שבשישיבה זו הסתמן סיכוי לפתרון חיובי. במשך היום לא היו שיחות או מגעים נוספים בנוגע לתכנית.

הלילה של ה-15—16 ביולי

'שכבתי כבר במיטה כשפליכס פראנקפורטר ובנימין כהן דפקו על דלתי וסיפרו לי בהתרגשות גדולה מה שהתרחש, וביקשו ממני לגשת למקום הפגישה. כשהגעתי לשם, כבר הסתיים הכול. "תכנית רדינג" התחסלה' — כך מתאר יוליוס סיימון בזכרונותיו מה שאירע מספר שעות מאוחר יותר באותו יום, בשעות הלילה שבין ה-15 ל-16 ביולי.⁴⁰ המדובר בפגישה שהיתה בין וייצמן ובין אלפרד מונד, כנראה בהשתתפות אישים נוספים, אשר התקיימה, לפי עדותו של בראנדייס, בין השעות אחת-עשרה לאחת בלילה.⁴¹ בישיבה זו דגו בתכניתו של בראנדייס ובשאלת נכונותם של האישים הלא-ציוניים לפעול במסגרת האקסקוטיבה. תוצאת הדיון היתה שלילית: התברר שחסרים התנאים להצטרפותם של לא-ציונים להנהלה הציונית על פי תכניתו של בראנדייס, או שאינם מוכנים לקבל על עצמם את עול ההתחייבויות הכרוכות בחברות בהנהלה הציונית.

למחרת היום, כשנודע לבראנדייס מה התרחש במשך הלילה, נפגע עד עומק לבו.

have the power of coopting three additional members; and of initiating the policy in Palestine under the supervision of the Greater Actions Committee, which in turn would be controlled by the decisions of the Jahreskonferenz or the Congress [...]

39. לפי גירסתו של דה האן, 'Weizmann steered a middle course [...]' (1920[?].17.7). בראנדייס העריך את דברי וייצמן בצורה דומה, בנאומו ב-29.8.1920

עמ' 30. כאמור, אין בידינו פרוטוקול של הישיבה.

40. Simon, *Certain Days*, p. 103

41. בראנדייס, 29.8.1920.

הוא ראה את פעולתו של וייצמן כמעילה באמון והחליט להפסיק לאלתר את מאמציו להקמת הנהגה ציונית מעורבת. יתר על כן, הוא סירב להסכים שנציגים אמריקניים ישתתפו בהנהלה הציונית שתקום, והכריז על נסיגת הציונים האמריקניים מכל אחריות לנעשה באקסקוטיבה הציונית. בישיבת הוועדה המתמדת שנערכה קרוב לוודאי ב-16 ביולי בבוקר הודיע בראנדייס שאינו מוכן לקבל על עצמו אחריות במסגרת התנועה [הציונית] הבינלאומית משום שאי-אפשר לסמוך על שיטותיו של הד"ר וייצמן.⁴²

לא ברור מה בעצם אירע באותה ישיבה בלילה שבין ה-15—16 ביולי. הסרות העדויות המרכזיות — של משתתפי הישיבה — וקיימות סתירות בין העדויות המשוניות, של אלה שלא השתתפו. כמו כן לא נמצא הפרוטוקול של ישיבת הוועדה המתמדת מן ה-16 ביולי, שבה מסר בראנדייס את גירסתו, בכוונה שזו תישאר רשומה.⁴³ ובאשר לווייצמן, לא זו בלבד שאין עדותו בידינו, אלא שעד כמה שידוע לא הסביר מעולם מה קרה באותו לילה ומדוע קרה.⁴⁴ המסמך הבלתי-אמצעי היחיד שבידינו המתאר את המאורעות, הוא מכתב שכתב פראנקפורטר לווייצמן במשך הלילה, אחר הישיבה, בו הוקיע אותו על מעשהו בישיבה, ויעץ לו לגשת השכם בבוקר לבראנדייס כדי להסביר לו את העניין ולפייסו.⁴⁵

אין ודאות מוחלטת מי בעצם השתתף בישיבת הלילה. ברור שהשתתפו וייצמן ומונד, וכמעט אין ספק שנכח גם גיימס דה רוטשילד. יש גירסאות סותרות לגבי השתתפותם של פליכס פראנקפורטר ובנימין ו' כהן. לדעתי מוכיח ניסוחן של הגירסאות השונות שהם לא השתתפו. יש רמזים על נוכחותם של אישים אחרים, אך ספק רב אם אכן כך היה.⁴⁶ קיימות עדויות סותרות ביחס לשאלה אם בראנדייס

42. דו"ח דה-האז על ישיבת הוועדה המתמדת שנמסר בישיבת המשלחת האמריקנית ב-16.7.1920, אחרי הצוהריים (ארכיון בראנדייס).

43. 'The latter [Brandeis], at the request of a delegation of the Seniorens Convent, formally placed on record the story of his betrayal by Dr. Weizmann' (de Haas, *Brandeis*, p. 136)

44. 'I never talked with Weizmann about what actually happened that night', כתב אלי ב'ו כהן ב-20.5.1972. כהן היה קרוב מאוד לווייצמן באותה תקופה, והוא זוכר היטב כמה מן האירועים של אותו הלילה.

45. [1920] 15.7. — ראה להלן, נספח 2.

46. מלבד המקורות שכבר ציינו (זכרונותיו של סימון, ספרו של דה-האז על בראנדייס, מכתבו של דה-האז, שני מכתביו של פראנקפורטר, הדו"ח של בראנדייס, הפרוטוקולים של ישיבות המשלחת האמריקנית) עומדים לרשותנו, להבנת המאורעות של ליל המשבר, שלושה מסמכים נוספים: מכתב למערכת (— 'Lord Reading and the Movement') המביא את גירסת האקסקוטיבה הציונית ביחס לאירועים (לא ידוע מל כתבו), ושני מכתבים של בנימין כהן, אלי, מן התאריכים 20.1.1971 ו-20.5.1972.

באשר להשתתפותו של רוטשילד הבן בישיבה, נותנת ההשוואה בין המקורות להסיק שאכן נכח בה. באשר להשתתפותם של פראנקפורטר וכהן, הרי לפי סימון הם השתתפו *(Certain Days, p. 102)*, ואף במכתב ב'ג'ואיש כרוניקל' כתוב במפורש שנכחו

ידע או לא ידע על קיום הפגישה. לפי עדותו של בן כהן, הנראית מהימנה, נעשה נסיון, ברגע האחרון, להזמין לשיבה, אך מקורביו החליטו לא להעביר לו את ההזמנה, כיוון שהוא כבר ישן וידוע היה שבראנדייס מסרב להשתתף בישיבות הלילות.⁴⁷ ולבסוף, לא ברור על מה דובר באותה הישיבה הלילית, אם כי תיאורו של סיימון בזכרונותיו נראה בנקודה זו סביר בהחלט: ויצימן אמר להם, 'שהוא מסופק אם הם מוכנים לקבל על עצמם את החובות הכרוכות בתנועה מדינית מאורגנת

בישיבה כנציגיו של בראנדייס. אולם בן כהן, במכתבו אל המחבר מן ה-20.1.1971, כותב: 'I am very clear that I was not present at that meeting and I am almost certain Frankfurter was not present'. כשהעמדתי את כהן בפני הסתירה שבין דבריו לבין העדויות האחרות, השיב (20.5.1972): 'In all probability the meeting of Weizmann with Mond, de Rothschild and possibly others was still going on when Frankfurter and I knocked at Simon's door but that is no evidence that Frankfurter and I were at the meeting, or that Simon thought we were. If we were at the meeting we would not have been at his door while the meeting was on'. דבריו מתחזקים לנוכח עדותו שהישיבה התקיימה, כנראה, בביתו של מונד, ואילו בראנדייס, פראנקפורטר, הוא וסיימון גרו במלון וולבק. לגבי בראנדייס ופראנקפורטר מתאשרת עדות זאת ממקורות אחרים, אך יש לי ספק בנוגע לסיימון, מאחר שסיימון היה גר בלונדון באופן קבוע.

47. כותב ב"ו כהן במכתבו מן ה-20.5.1972: 'I have a recollection of Frankfurter considerably agitated coming to my room. I am not sure of the details, but I think he told me that there had come word for Brandeis that Weizmann was meeting at Sir Alfred Mond's house with Mond & de Rothschild. I assume it was a belated last minute invitation to him to come to the meeting. I think the message came from Miss Lieberman, Weizmann's secretary. Brandeis had retired and had left word not to be disturbed. Frankfurter was not willing to disturb him because he knew Brandeis for years had invariably refused to attend night meetings. I felt and I think Frankfurter felt that Weizmann had become very troubled by the Brandeis plan and feared that he would upset the plan, as he did, by telling Mond and de Rothschild of some of the opposition it was encountering. Neither Frankfurter nor I felt we were in a position to go to the meeting. As Simon, I believe, had been in on some of the earlier conferences, we thought he might go to the meeting or at least we should inform him and seek his advice.'

עדותו של כהן יכולה להיחשב למהימנה, כי רוב פרטיה מתאשרים גם ממקורות אחרים. עדותו נמסרה בלא ידיעה על תוכנו או אפילו קיומו של מכתבו של פראנקפורטר לוויצימן, מן ה-15—16 ביולי (להלן, נספח 2). אף על פי כן נשארת נקודה אחת סתומה: מכתבו של פראנקפורטר נכתב תוך ידיעה מפורטת של מה שהתרחש בישיבה הלילית, ולא מתוך הנחה כללית לגבי מה שעשוי לקרות שם, כפי שמסתבר ממכתבו של כהן. מכאן השאלה: איך ידע פראנקפורטר, אם לא השתתף, כפי שנראה, בישיבה?

באופן דמוקראטי⁴⁸. מכל הידוע לנו על יחסם של מונד ורוטשילד הבן כלפי האידי-אולוגיה הציונית וכלפי ההסתדרות הציונית ונוכח עמדתם בשיחות עם וייצמן ואחרים לפני הוועידה, בתוכה ובחודשים שלאחריה, ניתן להניח שברגע בו היו מציגים בפניהם בצורה חדה את מכלול התפקידים וההתחייבויות הכרוכים בהשתתפות בהנהלה הציונית, היו נסוגים מכל העניין. וזאת עשה כנראה וייצמן באותה פגישה. כשהגיעו סיימון, פראנקפורטר וכהן למקום הישיבה והתברר להם שזו נסתיימה והנאספים נתפזרו, חיפשו דרכים כדי למנוע את הקרע בין בראנדייס ווייצמן, אשר לדעת פראנקפורטר כבר הצטייר באופק. סביר להניח, שאז כתב את מכתבו הנרגש לווייצמן,⁴⁹ וסיימון קיבל על עצמו לדבר עמו השכם בבוקר ולשכנעו לגשת מיד לבראנדייס להבהיר את המצב העדין שנוצר. סיימון עשה כן, ווייצמן הסכים עמו — נראה, שבשלב זה כבר היה בידי מכתבו של פראנקפורטר.⁵⁰ הם החליטו לגשת מיד למלון וולבק, בו התאכסן בראנדייס, אולם הגיעו לשם אחרי שבראנדייס כבר עזב את המקום. הם נסעו מיד אל הלשכה הציונית המרכזית, אך כשהגיעו לשם כבר התקיימה הישיבה של הוועדה המתמדת; בראנדייס כבר ידע על מה שאירע בלילה וכבר הודיע על כשלון מאמציו.⁵¹ המשבר בין בראנדייס לבין וייצמן התחיל.

* * *

בפרשה שתוארה לעיל מתערבים שיקולים גלויים ודחפים נסתרים של האישים המרכזיים במורכבות המקשה על הבנת הסיבות והנסיבות של המקרה, גם לאחר שנאספו ונותחו כל המקורות שבידינו. התנהגותם האישית של וייצמן ובראנדייס אינה עוזרת להבהרת הפרשה, אלא להפך, היא משאירה רושם, שהסמוי בפעילותם במשך אותם הימים עולה על הגלוי. למשל, העובדה שכלל שידוע לנו לא הסביר וייצמן את עמדתו ולא מסר גירסה משלו על מה שהתרחש באותו לילה ובסמוך לו אומרת דרשני: וייצמן, הפולמוסן החריף והשנון, בעל הקסם האישי ויכולת השכנוע המפליאה, אדם שידע להסביר את עצמו והירבה לעשות כן — וייצמן זה שתק, כנראה, ביחס לכל אותן התרחשויות. וכשם ששתיקתו של וייצמן נראית משמעותית, כך גם תגובתו הקולנית והקיצונית של בראנדייס. האם התקוממותו המוסרית נגד

48. Simon, *Certain Days*, pp. 102—103. באשר לגירסתו של ב"ו כהן ביחס לדבריו של וייצמן, ראה את הציטטה בהערה הקודמת.

49. להלן, נספח 2. המכתב נושא את התאריך של 15 ביולי, אם כי נכתב, לפי הנחת, רק ב־16 לפנות בוקר.

50. סיימון מסר לי, שלא ידע על קיום מכתבו של פראנקפורטר לווייצמן עד שלא קיבל ממני העתק. אף על פי כן, ייתכן שפראנקפורטר הפקיד את המכתב בידי של סיימון, שקיבל על עצמו לגשת לווייצמן מוקדם בבוקר, ושסיימון שכת פרט זה במרוצת השנים. אחרת, קשה להסביר איך הועבר המכתב לווייצמן.

51. נשאלת השאלה, איך נודע לבראנדייס על קיום הפגישה הלילית: סיימון הלא הגיע לישיבת הבוקר יחד עם וייצמן. כהן ופראנקפורטר (שגר במלון של בראנדייס) היו בוודאי מוסרים לו גירסה מאוד מתונה על מה שהתרחש, מאחר שהיו מעוניינים למנוע כל קרע. מכאן עשויה להתחזק ההנחה, שאישים נוספים, ששמותיהם לא ידועים לנו, השתתפו בישיבה הלילית, אם כי לדעתי אפשרות זו היא עדיין בגדר הנחה ללא הוכחות.

'הבגידה' כביכול של וייצמן יש בה כדי להסביר ולהצדיק את צעדיו הסרי הפשרות, את הסתלקותו והסתלקות שאר הציונים האמריקניים מכל שיתוף פעולה בהנהגה הציונית העולמית, וזאת בימים שבהם הועמדה התנועה הציונית במבחן ההגשמה של חזונה? ספק. חייו של בראנדייס בזירה הציבורית האמריקנית היו מסכת של מאבקים בלתי פוסקים שהתנהלו בסגנון קשה לאין ערוך ממה שהתרחש עתה בלונדון. בפעילותו בקשר לשרותים הציבוריים בבוסטון, במלחמתו נגד המונופולים הגדולים, במאבק שהתנהל סביבו ב-1912/13 כאשר רצה הנשיא הנבחר, וילסון, לצרפו לממשלתו; ושוב ב-1916, בעניין מועמדותו לבית הדין העליון, או בוויכוח הנוקב, באותה תקופה, בזירה הציבורית היהודית, על הקמת הקונגרס היהודי האמריקני — בכל הסערות הציבוריות האלו והאחרות שנתנסה בהן טעם בראנדייס את הטעם המר של השמצות והתנסה בכל התמרונים הפוליטיים שאפשר להעלות על הדעת.⁵²

אם היתה תכונה אחת עיקרית אשר איפיינה את בראנדייס הלוחם, היה זה צירוף מופלא של שתיקה והתמדה. בין שנוצה ובין שניצה, שליטתו העצמית ויכולתו לכבוש את שמחתו או את אכזבתו היו מסימני ההיכר הבולטים בהתנהגותו. על כן מפליאה תגובתו הבלתי מאופקת והרעשנית כמעט במקרה שלפנינו.

העובדה שמרבית המקורות העומדים לרשותנו תיארו את ההתרחשויות מנקודת הראות של הציונים האמריקניים או של אישים הקרובים להם, מחייבת זהירות בהערכת התמונה ההיסטורית, תוך התחשבות בצד שלטיעונו כמעט אין תיעוד — צדו של וייצמן. כן, למשל, נראה שיש מן הצדק בטענתו של אותו דובר אלמוני של האקסוקטיבה הציונית, שפורסמה במכתב למערכת של 'הגזיאט כרוניקל' באוגוסט 1921; הוא כתב, כי וייצמן, אחרי ככלות הכול, רשאי היה לנהל שיחות עם אישים שעמם נשא ונתן זמן רב לפני ועידת לונדון, בדבר השתתפותם במפעל הציוני, ושעמם עתיד היה להוסיף ולשוחח גם אחרי נעילתה.

יש לשקול בזוהרות את אחריותו של וייצמן לכשלון תכניתו של בראנדייס. אפילו חברי המשלחת האמריקנית קיבלו את התכנית בתמיהה, והיא נתקלה בהתנגדות גלויה בוועדה המתמדת של הוועידה. תכניתו של בראנדייס גילתה מידה של תמימות וחוסר התמצאות בהיסטוריה ובאווירה של הציונות האירופית, שהרי הגשמתה היתה מחייבת את פעילי התנועה הוותיקים למסור את רסן השלטון בהסתדרות הציונית לקבוצה שהיתה בחלקה מורכבת מציונים חדשים, ובחלקה מנכבדים יהודיים שכלל לא היו ציונים.

ואחרון אחרון, איש לא טען שווייצמן שיקר באותו לילה למונד או לרוטשילד, או שסילף את דבריו ואת כוונותיו של בראנדייס, או שפירש את תכניתו שלא כהלכה.

52. ראה, בתוך הספרות העשירה על הנושא: A.L. Todd, *Justice on Trial — The Case of Louis D. Brandeis*, New York 1964; I. Kats, 'Henry Lee Higginson vs. Louis Dembitz Brandeis — A Collision Between Tradition and Reform', *New England Quarterly*, XLI (1968), pp.

המקורות מרמזים על כך, שווייצמן רק העמיד אותם על מלוא המשמעות והאחריות הכרוכות בקבלת תפקיד של חבר באקסקוטיבה הציונית. ואם אמנם כך היה הדבר, נמצא שצריך היה לעשות מעט מאוד כדי להניאם מכוונתם להשתתף בהנהגה הציונית. טענה שאפשר להעלות נגד וייצמן היא שביצע 'תמרון' מדיני, אשר בתנאים העדינים מאוד של המשא ומתן עם הנכבדים היה עלול לגרום להכשלת הנסיון כולו. נשאלת השאלה, מדוע נהג וייצמן כפי שנהג. הלא הוא עצמו היה בין יוזמי רעיון 'ההנהלה החזקה', אמנם לא דובר או על השתתפותם של לא-ציונים, אך וייצמן לא התנגד לשיתוף מעין זה; אדרבא, שאיפתו לשותף נכבדים יהודים במפעל הציוני, בצורה זו או אחרת (לרבות השתתפות בהנהגה הציונית), היתה אופיינית מאז ומתמיד לדרך מחשבתו המדינית.

ההרכב המוצע של ההנהלה החדשה של התנועה, על פי תכניתו של בראנדייס, עשוי אולי להסביר את הצעדים שנקט וייצמן כדי להכשילה.⁵³ ברור שווייצמן בא לוועידת לונדון בתקווה, שייבחר למנהיג התנועה הציונית. מתחרהו העיקרי, במישרין או בעקיפין, היה בראנדייס. בראשית הוועידה אמנם שררו יחסים טובים מאוד בין שני האישים, אך אין להתעלם מן הניגודים שנתגלעו ביניהם בעבר הלא רחוק. אין להניח שווייצמן שכח את המפלה האישית שספג בהתמודדותו הראשונה עם בראנדייס שנה קודם לכן, בעת השיחות שניהלו בלונדון באוגוסט 1919,⁵⁴ וזכורה לנו תגובתו הקריירה מאוד של וייצמן כשדווקא יוליוס סיימון, ידידו הטוב מזה שנים רבות, הציע לו להכתיר את מפעלו הגדול על ידי מסירת כס המנהיגות הציונית לבראנדייס.

הרכב ההנהלה הציונית המצומצמת, לפי גוסחתו המקורית של וייצמן (וייצמן סוקולוב, בראנדייס), היה בעצם משאיר את ההכרעה בידי וייצמן — אם נניח שהיה זוכה בתמיכתו של סוקולוב, שהשקפותיו היו קרובות לשלו. שונה היה המצב לוא הוקמה הנהלה מעורבת של ציונים ולא-ציונים. במקרה זה היה וייצמן עלול להישאר במיעוט חסר אונים בתוך האקסקוטיבה: בראנדייס אמנם היה אמור להיות בשיא-כבוד בלבד, אך בעל זכות הצבעה; ברנארד פלכסנר, הנציג האמריקני השני, היה ממקורביו הנאמנים של בראנדייס; סביר היה להניח שהנציגים הלא-ציוניים ייטו לתמוך בעמדתו ובתכניותיו המעשיות של בראנדייס, יותר מאשר בתפיסתו הציונית הטוטאלית של וייצמן; ויחסיו של וייצמן עם לפחות אחד מבין הנכבדים האלה (גיימס דה רוטשילד) היו מתוחים; קיצורו של דבר, באקסקוטיבה הציונית

53. נכון, אמנם, שהצעתו של בראנדייס בעניין זה היתה רק חלק אחד מתכניתו. זו כללה, כזכור, גם הצעות מרחיקות לכת בקשר לריאורגאניזציה של העבודה הציונית בארץ, שהיה בהן כדי לעורר מחלוקת לא פחות חריפה מזו שפרצה מסביב לעניין ההנהלה. ואכן, בסוף 1920 עתיד היה להתעורר ויכוח קשה גם על שאלת הריאורגאניזציה של העבודה הציונית. אך בשלב הנוכחי, בעת ועידת לונדון, לא התעסק שום איש בעניין זה, וכל תשומת הלב התרכזה בשאלת המנהיגות.

54. ראה א' פריזל, 'המדיניות הציונית לאחר הצהרת בלפור, 1917—1922' (עומד להופיע),

המוצעת עלול היה להתגבש רוב של חמישה נגד שניים — וייצמן וסוקולוב. ואף תמיכתו של סוקולוב לא היתה מובטחת לווייצמן, שכן לא בכול שררה ביניהם הסכמה.

צדדים אלה של 'תכנית בראנדייס' החלו להתבהר בעקבות פגישת הבוקר של ה-10 ביולי. ב-14 ביולי עדיין היו אך סיכויים קלושים שהתכנית תתקבל על דעת צירי הוועידה. סיכוי ראשון לכך נוצר בעקבות הדיון שנערך בבוקרו של ה-15 ביולי, כשהסכים בראנדייס להקמתו של הוועד הפועל הציוני הגדול באותו לילה כינס וייצמן את הישיבה עם הגנברדים והביא לכשלון התכנית.

אם נקבל את ההנחה, שווייצמן אמנם הבין את המשמעות השלילית, מנקודת הראות שלו, של הנהלה ציונית לפי נוסחת בראנדייס, מותר להניח שגם בראנדייס היה ער להשלכותיה. ואם כך הוא הדבר, שמא התכוון בראנדייס באמת להקים אקסקוטיבה ציונית שתעניק לו למעשה את השלטון בתנועה ותנטרל את וייצמן ואת מקורביו, אשר דרך פעילותם הציונית ודעותיהם הציוניות עוררו אצלו ספקות והסתייגויות?

ברוח הרהורים אלה הבה ננסה להבין את המציאות שעמדה בפני בראנדייס, כשהגיע ללשכה הציונית המרכזית באותו בוקר של ה-16 ביולי. ביום הקודם נאלץ לוותר ויתור חשוב, כשהסכים להמשיך פעילותו של הוועד הפועל הציוני הגדול: היה ברור שגוף זה יגביל מאוד את יכולת הפעולה העצמאית של ההנהגה הציונית החדשה, שביקש להקים. והנה הצליח וייצמן במשך הלילה להביא לידי הסתלקותם של שני המועמדים הלא-ציוניים. נכונותו של בראנדייס לפעול במסגרת ההנהלה העולמית החדשה היתה בלאו הכי מוגבלת, משום רצונו המוצהר למקד גם בעתיד את פעילותו בזירה המשפטית והציבורית של ארצות-הברית. עתה לא מצא עוד עניין להמשיך במאמציו בוועידה.

בסיכומו של דבר, מוטב לשוב אל הראייה הכוללת של הנושא, ולומר שהבנת 'ליל המשבר' תלויה, כנראה, לא פחות בהבהרת הרקע הרחב של ההבדלים והניגודים שבתוך התנועה הציונית באותה תקופה, מאשר בברור המפורט של כל הנסיבות של אותו לילה ושל הימים הסמוכים לו. כי בפרשה ההיסטורית שלפנינו — וייתכן שזה הוא הכלל — הניגודים בין שתי הדמויות המרכזיות ביטאו אמנם את המתח האישי שביניהם, אך שיקפו לא פחות את ההבדלים הרעיוניים ואת הניגודים הפוליטיים בין שני פלגים בתוך התנועה הציונית. בדרך זו נצליח אולי להעריך ולהבין את התרחשויות 'ליל המשבר', לגשר בין הפרטים החסרים ולהשלים את החסר בהכרח השיקולים הסובייקטיביים של הדמויות המרכזיות, שאינם משתקפים במקורות המקובלים. אך ייתכן מאוד שאז תצטמצם חשיבותם ההיסטורית של 'ליל המשבר' ושל הימים שלפניו ואחריו. לא מן הנמנע שנימצא שואלים, מה היתה חשיבותן האמיתית של 'ההכרעות' שנפלו באותו הלילה ובבוקר שלאחריו. אפשר שנגיע למסקנה, שיש לראות ב'ליל המשבר' כעין נקודת שיא רעשנית של אחת המערכות באותה דראמה שהתחוללה בזירה הציונית בעקבות הרסנית שאיש לא הצליח לבלום או לרסן — הוא 'מאבק בראנדייס—וייצמן' בשנים 1919—1921.

נספח מס' 1

'תכנית בראנדייס' (14 ביולי 1920)

PLAN FOR THE ORGANISATION OF THE JEWISH AGENCY
UNDER PALESTINE MANDATE

The question whether Palestine should become the Jewish National Home of the Jewish people was definitively and irrevocably settled by the San Remo decision. The rebuilding of Palestine consequently is no longer the task of Zionists only: it has become a responsibility, which cannot be avoided, of the entire Jewish people.

Under the Mandate a Jewish Agency is to advise and co-operate with the Mandatory Power in all matters concerning the Jewish National Home. The Zionist Organisation which is recognised as the Jewish Agency is charged with the duty of securing the co-operation of all Jews who are willing to assist in the establishment of the Jewish Homeland.

It is recognised by all that the present Zionist movement must be strengthened and enlarged in order to meet its new tasks and responsibilities. The mere re-organisation of its Executive agencies will not suffice. The wholehearted co-operation of forces not now active in the movement must be secured. The problem is essentially one of yoking the great motive power of the Zionist mass movement with the trained intelligence and material resources of Western Jewry.

The following plan of re-organisation has been approved by the Zionist leaders and will probably be accepted by the Zionist Conference within the next fortnight. This plan contemplates the vesting of the entire Executive authority of the Zionist Organisation in a small committee. This committee would at the outset consist of three members and the honorary president of the Organisation who would ex officio be a member of the committee, although he could not attend regularly all of its sessions. Mr. Justice Brandeis has consented to become the honorary president of the Organisation, and Dr. Weizmann would be naturally made the acting president. The Conference will in all probability name as the other two members, Mr. Flexner of America and Mr. Sokolow. It is further contemplated under this scheme that the Executive elected by the Conference should have the power to co-opt not exceeding three additional persons to sit with them as mem-

bers of the Jewish Agency. In this way it would be possible to secure the full co-operation of Jewish forces not now acting in the movement and to make it possible for them to take a very real and substantial part in the upbuilding of Palestine.

(ארכיון בנימין ו. כהן)

נספח מס' 2

מכתב של פ. פראנקפורטר אל ה. וייצמן (16 ביולי 1920)

July 15

The Welbeck Hotel

Dear Weitzie

I have an early morning committee meeting and so I must write instead of seeing you in person.

I speak to you as a devoted friend. You have made me very sad and done a grievous thing. For is it not clear to you, now, that it is indefensible for you to consult [sic] Sir Alfred Mond about "the council" without first speaking to Mr. Brandeis and again inexcusable to have brought Mond and Jimmie before the meeting tonight without first telling Brandeis. Every step he has taken he has taken after consultation with you. Every thought he has had he has confided in you. How is colleague-like work possible if he cannot depend on complete candor in you *before* you act? Whether you agree or disagree doesn't matter; that you should work together, and not on your own, matters everything. Mr. Brandeis has every reason to feel the difficulty your action creates. I write practically so that you may see him at once um ihm reinen Wein einzuschenken.¹

It's not easy to write you this. I know your terrible burdens, I really, really appreciate your tasks. But I must write, for your sake, and the sake of your dearest cause. And I hope you will read this letter as the act of real friendship.

Affectionately

Felix

I ought to add that I write this without LDB's knowledge — I haven't talked with him alone since morning.

(Z/16001 ז"מ)